

CONSERVACIÓ I REHABILITACIÓ DE LES TORRES FUSELLERES DEL VENDRELL

**PAU ARROYO I CASALS
JOAN MENCHON I BES**

Malauradament, molts dels béns culturals producte de la història més recent no són considerats dignes de ser salvaguardats, estudiats o coneguts. Les torres fuselleres del Vendrell estarien dins d'aquesta especificació. D'aquí la inexistència d'estudis concrets —com a molt, quatre línies és el que actualment es pot trobar escrit d'aquestes edificacions— i de projectes seriosos de conservació-restauració.

Nosaltres intentarem, en el present treball, aclarir alguns dels dubtes que se'ns plantejaren a l'hora d'abordar els antecedents històrics previs a la redacció d'una proposta de rehabilitació, a més d'indicar els criteris que haurien de guiar-la.

CONSERVACIÓ I REHABILITACIÓ DE LES TORRES FUSELLERES DEL VENDRELL

INTRODUCCIÓ

L'emplaçament de diverses torres fuselleres en les immediacions del nucli del Vendrell durant els anys setanta del segle passat està directament relacionat amb els esdeveniments bèl·lics que feren retron-tollar tota la comarca. Ens referim a les anomenades Guerres Carlínes, les quals tingueren una forta incidència en tot el Penedès.

És clar que avui aquestes torres han perdut el seu valor funcional, però, per contra, han vist augmentat el seu valor testimonial; valor que ens remet a una època passada concreta amb uns valors i circumstàn-cies prou diferents als actuals.

Tot això, junt a l'innegable imatge del Vendrell associada a aques-tes torres, fa que esdevingui totalment indispensable la seva futura conservació i pervivència.

LOCALITZACIÓ

Les torres fuselleres que han arribat fins als nostres dies són les conegudes com del Puig i del Botafoc. La primera es troba situada al cim d'un turó —«el Puig»— a la dreta de l'antiga carretera N-340 en direcció a Barcelona, davant mateix del nucli històric del Vendrell. La separen

d'aquest el torrent del Lluç i el traçat del ferrocarril. És a 72 m d'altitud respecte del nivell del mar.

La torre del Botafoc es localitza al costat mateix de la riera de la Bisbal (costat oest), molt a prop de la carretera C-246, a la seva esquerra, en direcció a Valls.

CONTEXT HISTÒRIC

De les torres circulars que hi ha al Vendrell, tan sols dues poden ser preses com una obra del segle XIX. Ens referim a les del Puig i del Botafoc.⁽¹⁾

Pel que fa a la data de construcció d'aquestes torres, i segons els escrits de Josep Aixalà,⁽²⁾ les hem de veure bastides després del mes de març de 1874.⁽³⁾

Durant la tercera carlinada, les tropes partidàries de l'arxiduc Carles van assaltar el Vendrell. La població era defensada per diferents torres que circumdaven el casc urbà, algunes d'elles pertanyents a la muralla medieval; però la milícia liberal no va poder fer res davant l'envestida carlina.⁽⁴⁾ Aquest conjunt de torres, unides entre si per trams de mur, era conegut com «la fortificació» i va ser preparat per a la defensa de la vila davant el perill de les faccions carlines.⁽⁵⁾

És interessant observar que la dinàmica de fortificació de la vila, anterior ja a l'entrada dels carlins, no és un fet aïllat. Durant les tres carlinades, hi ha constància de fortificació en poblacions catalanes sota el règim isabelí.⁽⁶⁾ Es tracta normalment de defenses precàries, adobaments i aixecaments de murs espitllers, qualche torre... que de vegades eren insuficients per defensar les poblacions i gairebé sempre portaren problemes a l'hora de reclamar defenses, tropes o... diners per pagar les despeses de les obres.

Després de l'entrada dels carlins al Vendrell, el 4 de març de 1874, si seguim les vivències d'Aixalà —en aquell moment un vailet de 14 anys— el Govern Militar liberal va convocar els homes vendrellencs al teatre Tívoli, on van ser arengats i se'ls va «invitar» a construir «tres torres artilladas formando triángulo», les quals havien de ser defensades per tropes governamentals permanents.

Plànol hipotètic del nucli urbà del Vendrell en temps de la construcció de les torres i les vies d'accés a la població:

- 1.- Carretera a Valls. 2.- Camí dels Molins. 3.- Camí de Santa Oliva.
- 4.- Carretera a Barcelona. 5.- Camí de Calafell. 6.- Camí de Sant Salvador.
- 7.- Carretera a Tarragona. 8.- Camí Ral. 9.- Camí de Sant Vicenç.
- 10.- Camí de Roda.

Sirgado militar

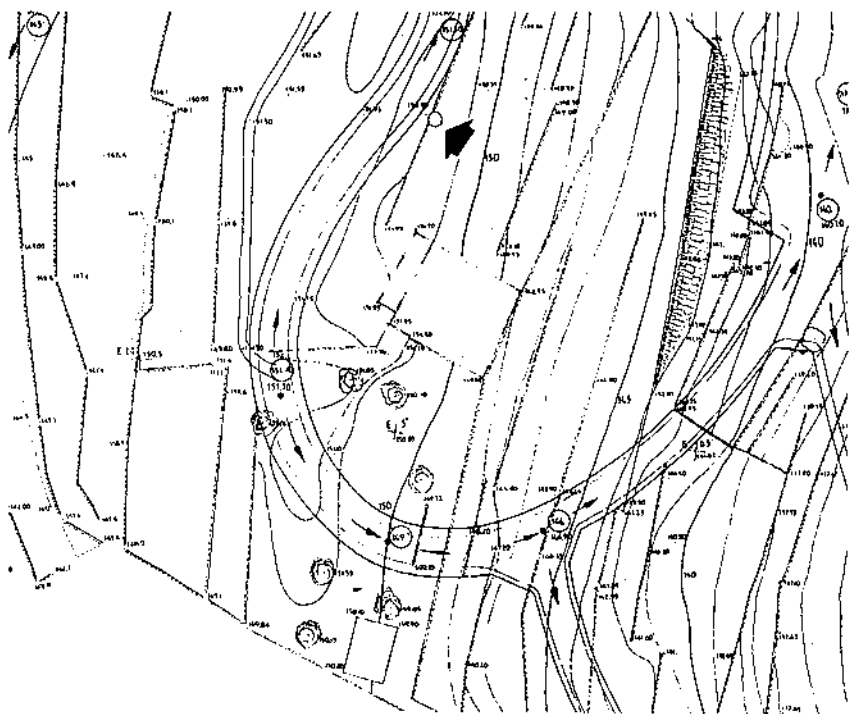
Para poner de conocimiento
en las informaciones que
de obra superior me ha
llo instigando, a los Ho
mes del Pueblo, Lema y
Sotaford, he de marcar
de N. a. el que ordenar
a los obreros de dichas
torres y colonias en
concreto en este caso
capitales mancomunadas a
las 10. al objeto indica
do.

Dios con. a N. m. d. caud
Julián 14 de mayo 1903
El 1º de febrero interito
Juan Porcar

Al Alcalde fons de Vendrell

Un cas que crida l'atenció és, pel paral·lelisme a l'hora de cercar ajut de la població, el de l'Hospitalet de Llobregat. En efecte, l'Ajuntament de la susdita localitat del Pla de Barcelona, en sessió de 15 de juny de 1837 decideix fortificar-se i així ho proposa en assemblea multitudinària.⁽⁷⁾ També ens ha copsat un terme poliorcètic referit a Molins de Rei: l'ordre de bastir un «tambor aspillerado» amb l'objectiu de flanquejar dos paraments de muralla ens fa pensar clarament en una torre a l'estil de les del Vendrell.⁽⁸⁾

El fet, real o imaginari, ens situa la construcció de tres torres després dels fets del 4 de març i com a imposició del govern liberal després de la presa de la vila pels carlins.

Plànol del Proyecto de Plan Parcial de Ordenación «Nou Vendrell», visat pel COAC el 10 de març de 1969. El cercle es pot interpretar com una representació de la torre de les Torretes, la qual, a més, apareix situada en el nivell topogràfic més elevat.

Les torres, aixecades en punts estratègics, eren ocupades per una sèrie de soldats —segons Aixalà en nombre de vint a la torre del Puig— amb armament lleuger, fusells Remington i una peça d'artilleria al terrat de cada una d'elles.

De la torre del Puig, Josep Aixalà diu: «Haviem sentit moltes lloances de les seves excel·lents condicions estratègiques. Els mateixos enginyers declaraven la importància del seu emplaçament. (...) Haviem començat per arrencar els garrofers, les oliveres i tota l'arbrada que pogués servir de punt de guaita o defensa a l'enemic. La muntanya, en una rodalia determinada per les exigències de la guerra, quedà neta i pelada d'obstacles en una setmana o dues, la torre circular quedà construïda».⁽⁹⁾

De la tercera torre del «triángulo artillado» no en queda res actualment. Probablement es tracti de la situada al cim de la partida coneguda com «les Torretes»,⁽¹⁰⁾ enderrocades les seves restes els anys setanta del nostre segle durant la urbanització d'aquells terrenys, coneguts com «Nou Vendrell». Si prenem en consideració aquesta torre, veiem que, més que un triangle, s'estableix una línia gairebé recta entre les tres torres, que, en estar situades en punts aixecats, es converteixen en un veritable traçat visual indispensable per fer possible la comunicació, per mitjà de senyals, entre elles.

Les torres estarien controlant, a més, les vies de comunicació que arribaven al Vendrell pel nord-oest (torres de les Torretes i del Botafoc) i pel sud i sud-est (torre del Puig).

Les primeres notícies que hem trobat referents a aquestes torres són, en el cas del Botafoc, del 1885. A l'Arxiu Municipal es conserven diverses cartes trameses per Juan Porcar, a l'entorn jutge militar i instructor, des de la caserna de carrabiners de Calafell, tres de les quals, del dia 14 de gener de 1903, fan referència a les torres en estudi. En la primera, aquest demana a l'alcalde del Vendrell que li trameti «certificado del amilloramiento de la torre Puch que se encuentra en el termino municipal de esa villa, así como si esta pertenece al Estado, si tiene tierras anexas, su extensión y limites». Al marge esquerre de la carta hi ha una nota que diu: «En 16 Enero se remite certificado negativo».

En la segona carta, i en els mateixos termes, demana el mateix de la «Torre de Botafoc». Com en l'anterior, al marge hi ha una nota en la

Situació de les torres que es citen en aquest estudi: a) Torre de les Torretes; b) Torre del Botafoc; c) Torre del Serra o de l'Hort d'en Milà, i d) Torre del Puig.

Il·lustració de Joan Borrull de la Torre del Puig apareguda a La Font de la Menya, en la qual s'observa l'escala de fusta mòbil per accedir a l'interior de la construcció i la peça d'artilleria que hi havia al terrat.

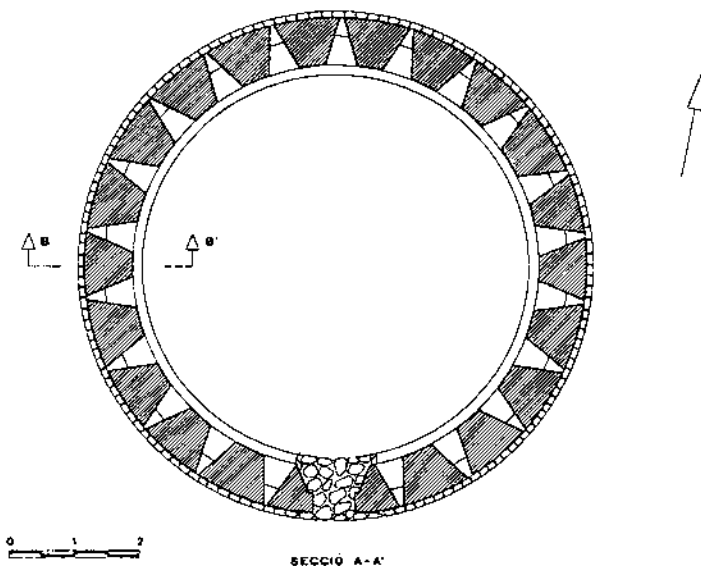
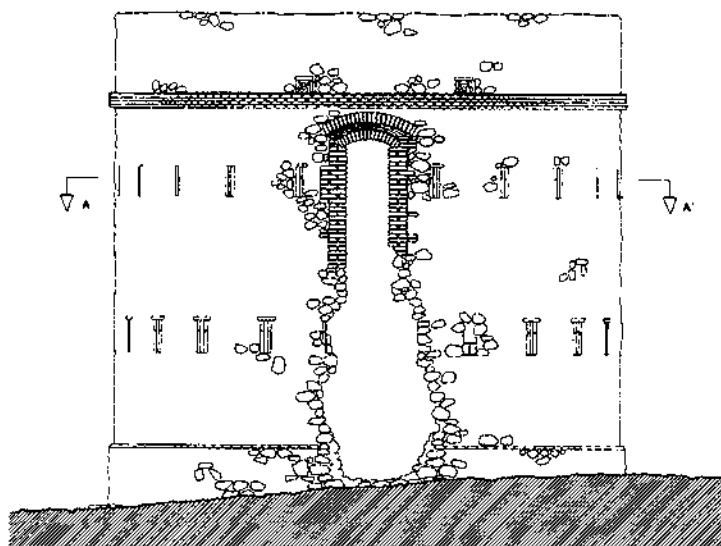

*Torre del Puig. Cara sud. S'observa el deplorable estat de conservació de la torre.
Foto: Pau Arroyo. Juliol, 1994.*

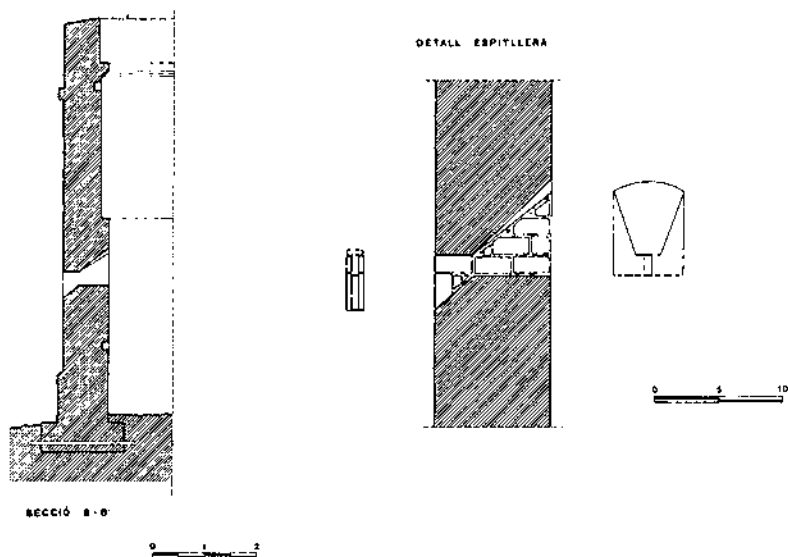
Torre del Puig. Vista de l'interior. Es pot veure la forma i disposició de les espitlleres i l'encaix de les bigues de les diferents plantes.
Foto: Pau Arroyo. Juliol, 1994.

TORRE DEL PUIG

Alçat i planta de la Torre del Puig. Dibuix dels autors. Maig, 1994.

TORRE DEL PUIG

*Secció i detall d'una espitllera de la Torre del Puig.
Dibuix dels autors. Maig, 1994.*

qual es llegeix: «En 16 Enero se remite certificado de que la torre es propiedad de D. Juan Nin y Soler, y otro certificado del acuerdo del Ayntº de 11 Junio 1885».

En la tercera carta, Porcar demana que «para prestar declaración» els propietaris de les torres «del Puch, Serra y Botafoch» compareguin a l'Ajuntament l'endemà a les deu.

De fet, quatre dies abans, el mateix personatge havia adreçat a l'alcalde la carta que transcrivim: «Para dar cumplimiento a lo dispuesto por la superioridad, he de merecer de V. se digne llenar y devolver á esta oficina, el estado de las Torres, Castillos ó fortalezas que existen en el término municipal de esa localidad, y que es adjunto».

No és difícil pensar, que des de l'Ajuntament del Vendrell, es contesta aquesta carta, fent una relació de les torres existents encara en bon estat (en les cartes del dia 14 no es demana informació sobre la torre del Cintoi ni de la de les Torretes ja que, pensem, devien estar en estat ruïnós i no devien tenir cap interès per als militars).

EL TOPÒNIM BOTAFOC

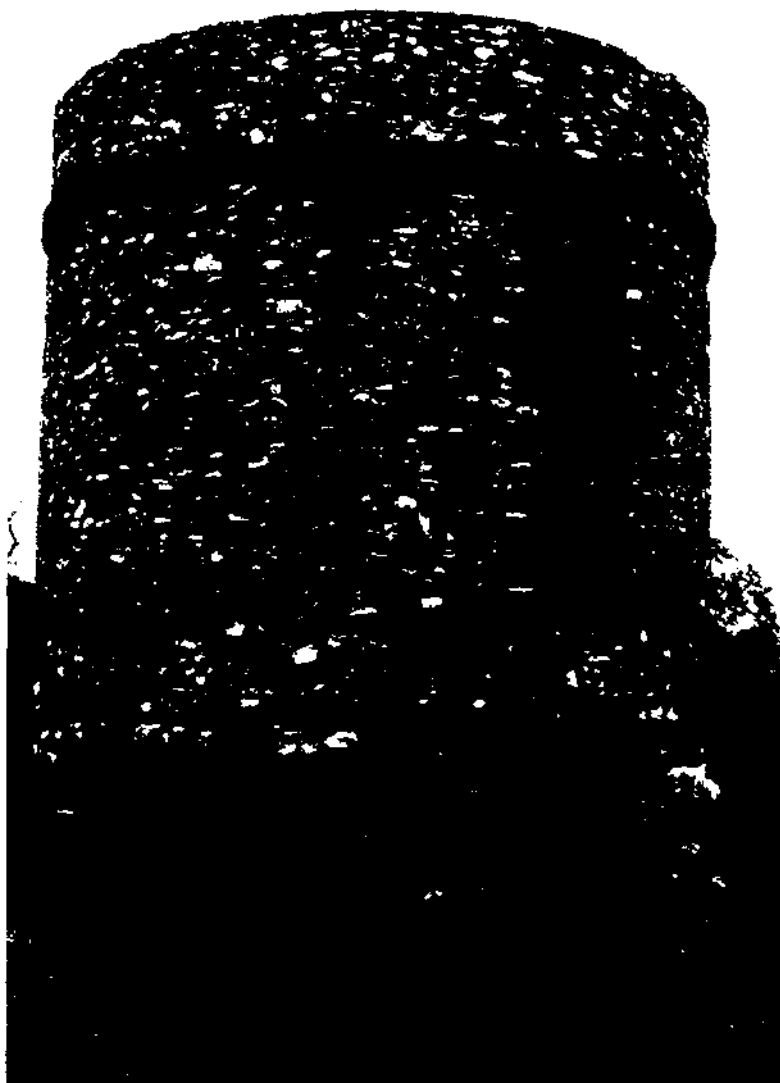
El nom de la torre fusellera situada vora la riera de la Bisbal sembla que prové del renom dels propietaris de la partida de terra on s'edifica. Els darrers membres d'aquesta família foren Joan Nin i Porta (1877-1919), conegut com «Vell Botafoc», procurador i propietari rural, nomenat president de l'Associació de Propietaris del Vendrell i Caporal del districte del Sometent. Fou assassinat d'un tret mentre llaurava la seva finca al terme de Sant Vicenç el 20 d'octubre de 1919. En aquest atemptat estigué implicat el moviment sindicalista local.

Els seus fills Joan i Albert Nin i Güell foren també assassinats en ple carrer dels Cafès el 3 de novembre de 1936 a mans de la repressió política local.

De fet, pocs anys abans, els germans Nin, junt amb altres membres de la família, havien fet un dinar a la torre del Botafoc, tal com ho demostra un grafit que es conserva en el parament interior de la torre datat el 22 de gener de 1932.

Quan es va construir la torre, els terrenys ja pertanyien a la família Nin. Hem consultat la sessió ordinària de l'Ajuntament del Vendrell del dia 11 de juny de 1885, de la qual transcrivim el següent fragment: «También se da cuenta de una comunicación del Brigadier Militar de la provincia acompañando una solicitud suscrita por D. Juan Nin Soler de esta vecindad, solicitando la oportuna autorización para ocupar y aprovechar la torre edificada durante la última guerra civil, en la finca de su propiedad denomina (sic) Plana, de este termino municipal, para la defensa de esta villa, sin haberle expropiado y cuya ocupación fue temporal, y enterada la Corporacion acuerda, que en virtud de lo dispuesto en la Real orden de 10 de Mayo de 1883, y visto el dictamen o parecer de la referida primera autoridad militar de la provincia, entregar á dicho D. Juan Nin Soler la posesión del terreno ocupado por la Torre de que se trata, y á fin de que pueda á su voluntad derribarla ó conservarla para uso que le convenga».

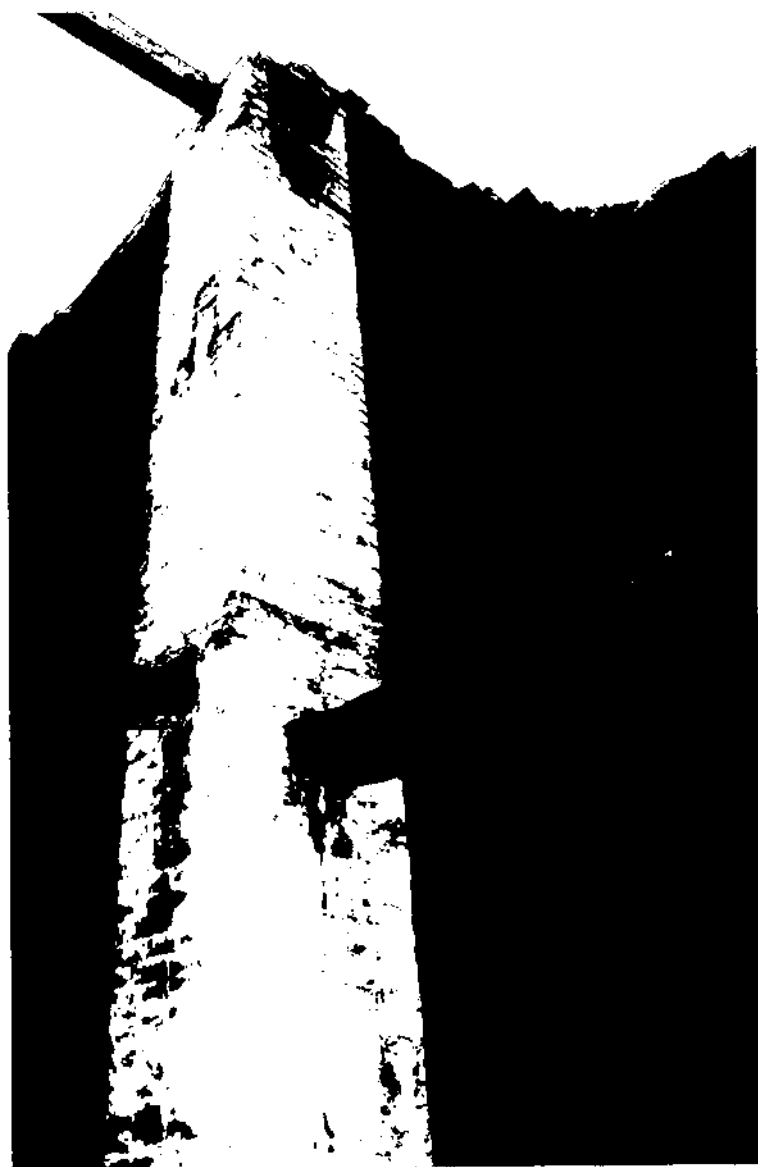
Celebrem que el Joan Nin es decantés per aquesta segona opció.

Torre del Botafoc. Cara sud-oest. S'observa la disposició de les espitlleres, la qual permet una major cobertura de foc.
Foto: Pau Arroyo. Setembre, 1994.

*Torre del Botafoç. Encara es conserva la porta original de fusta.
Foto: Pau Arroyo. Setembre, 1994.*

Torre del Botafoc. Imatge del seu interior en la qual es veu el pilar de maó massís construït per subjectar les jasseres. Es conserva part de la coberta de la torre, feta amb la tècnica de volta a la catalana.

Foto: Pau Arroyo. Setembre, 1994.

DESCRIPCIÓ DE LES TORRES

A partir de la descripció acurada que fa Aixalà de la torre del Puig i de les nostres observacions, podem dir que es tracta d'obres de construcció unitària, bastides en un mateix moment històric, i de direcció tècnica única.

Es tracta de sengles torres de planta circular amb una alçada d'uns 7'60 m i gruix de mur d'uns 0'98 m a la seva part més baixa.

Es van construir amb fàbrica de mamposteria i peces de maó massís formant cordons a la base i a la part alta sota el coronament, a manera de cornisa. El maó també es va emprar en les obertures: porta i espitlleres.

Al parament exterior s'obren dos ordres d'espitlleres o boques de foc i, al primer pis, una porta d'accés a la torre. La distribució d'aquestes espitlleres, una vintena més o menys per pis, és força interessant, car les del primer pis no són pas just sobre les de la planta baixa, sinó entre aquestes.

Interiorment ens trobem amb l'existència, com esmenta Aixalà, de tres nivells. Un d'inferior de poca alçada, a manera de soterrani, en el qual s'emmagatzemarien els queviures i la munició («provisions de boca i guerra»).⁽¹¹⁾ Sobre aquest, el que podríem considerar la planta baixa, situada a uns 1'40 m del sòl i, sobre aquest, a uns 2'50 m, el primer pis, ambdós amb espitlleres («els dos pisos del mig, espitllerats a tots els vents, tenien al peu de cada espitllera una caixa de municions de remington»). La coberta o terrat de la torre estaria a uns 2'50 m del primer pis, i és on hi hauria el canó («al centre hi havia una planxa com el radi de la circumferència. Una extremitat estava fixa a un eix, mentre l'altra podia rodar sobre un cercle de ferro, col·locat al voltant de la planta; de tal manera que el canó, o morter, adherit a la planxa, podia dirigir les bombes a totes les direccions»).

Les plantes eren construïdes amb bigues de fusta i solera de rajola amb jàsseres perpendiculars a l'embigat. Dins la torre del Botafoc hi ha un gros pilar de maó massís més modern que potser és en el lloc d'un de primitiu que serviria per sustentar les jàsseres de les diferents plantes.

La porta originària, com hem dit, es localitza al primer pis, seguint una tradició constructiva medieval en la qual els accessos a fortificacions

es localitzen en un punt alt. L'accés es realitzaria amb una escala mòbil de fusta. Les portes de les torres fuselleres del Vendrell són d'arc escarser bastides amb peces de maó. Estaven tancades amb portes de fusta (es conserva la del Botafoc).

Sobre el cordó de la part superior, hi ha desguassos per a l'aigua de pluja, construïts amb maons i un petit canaló ceràmic.

MODELS TIPOLÒGICS I PARALLELS

Aquest tipus constructiu, torre circular amb accés alçat i defenses espitllades, recupera un sistema fortificat de tradició medieval. Ens referim a les torres, guaites, mirandes, almenares, desenvolupades a Catalunya a partir del segle X, que obren pas als castells i fortificacions d'aquest període.⁽¹²⁾ La planta circular, cas del Vendrell, permet que la construcció defensiva no mostri angles morts per a la visibilitat des de l'interior, ni arestes vives vulnerables per l'ús d'armes de foc i explosius. L'obertura al primer pis dificulta l'accés en cas de setge, i les boques de foc en forma d'espitllera o tronera, disposades «a trenca junt» en dos pisos, donen una àmplia cobertura de foc.

És significativa aquesta recuperació d'una fortificació militar amb un clar precedent medieval. L'arquitectura militar o defensiva a les nostres terres ha vist sofisticats sistemes de fortificacions, deguts a l'acció dels enginyers dels segles XVI, XVII, XVIII i XIX, a partir de les construccions inspirades en Vauban, amb magnífiques obres com la Ciutadella de Barcelona, el castell de Figueres, Mont Lluís a la Cerdanya francesa, la fortificació de Tarragona etc.

Al seu costat proliferen defenses força més humils, que enllacen amb les tradicions constructives medievals, una mena, potser, d'arquitectura defensiva o militar de tipus tradicional, si se'n permet dir-ho així. És el cas de les fortificacions i defenses bastides a la costa a partir del segle XVI, amb la intenció de defensar-se de l'acció de pirates i corsaris, i que adoben construccions medievals, o se'n basteixen de noves amb patrons d'aquesta època, i es recuperen sistemes defensius com els merlets, corseres, matakans i lladroneres típiques de l'època medieval.⁽¹³⁾ Els casos de les torres de l'Empordà, el Maresme⁽¹⁴⁾ o el Camp de Tarragona⁽¹⁵⁾ són força coneguts. Les torres vendrellenques tenen un

element que abunda en el cas d'aquesta interpretació: l'arenga en el teatre Tívoli invita a pensar que l'obra és feta pels vilatans; però les característiques tipològiques de les dues torres mostren que són pràcticament iguals, la qual cosa incita a pensar que, si bé podrien ser bastides per una lleva de la població, la construcció no és pas improvisada, sinó que al darrere hi ha un projecte de tipus militar, que potser s'apliqui en altres llocs com pot ser la torre del Pou de la Farinera a Sant Sadurní d'Anoia. Òbviament, les necessitats bèl·liques de la carlinada, que sembla més una lluita entre bandositats, tal com es desprèn de la notícia del setge de 1874, i no pas una guerra en el sentit «clàssic», no feien tan necessària una fortificació de majors dimensions i potència. En aquest context no calia, doncs, una importantíssima fortificació a l'estil de les dels segles anteriors; el reforç de les velles defenses⁽¹⁶⁾ i la construcció d'un «triàngulo artillado», defensats amb fuselleria i artilleria de petit calibre, eren suficients.

Malgrat que el tema de les torres de les carlinades és molt mal conegut,⁽¹⁷⁾ es coneixen algunes construccions d'aquesta època. Una és la Torre del Petrolí o del Petrol, al Puig Cabrer, entre la Riba i Vallès, que controla l'estret de la Riba i es va bastir potser sobre un precedent medieval amb la idea de controlar les escomeses dels carlins dirigits pel Nen de Prades.⁽¹⁸⁾ Seria un model de torre de guaita bastida en un punt estratègic. Un altre cas és, com ja s'ha esmentat, el de la torre del Pou de la Farinera, a Sant Sadurní d'Anoia, de planta circular amb dos pisos amb espitlleres i molt semblant a les vendrellenques.⁽¹⁹⁾ També, encara que de planta octogonal, seria contemporània de les del Vendrell la torre de la Font del Mingo, com l'anterior a Sant Sadurní.⁽²⁰⁾

ESTAT DE CONSERVACIÓ

L'estat actual de les torres és força deplorable i, sens dubte, si no es fa alguna cosa, la seva total destrucció no es farà esperar.

La torre del Puig es troba en un estat de degradació més avançat que la del Botafoc, possiblement perquè aquesta darrera, en estar en uns terrenys privats, ha sofert des de petites reparacions a canvis més o menys importants. De fet, la família Nin sembla que va efectuar diverses reformes derivades d'un canvi d'ús de la torre: esdevenir lloc de reunions i dinars familiars, tal com ho demostren la presència d'una pica de pedra

i les restes d'una llar de foc, a més de les indicacions del grafit anteriorment citat.

La torre del Botafoc, com hem dit, és la que ha patit més transformacions de l'estructura original. Així, es van practicar dues noves obertures, una porta d'accés a la planta baixa i una finestra al primer pis. També es va construir una escala de volta a la catalana per accedir a les diferents plantes.

Pel que fa al seu estat de conservació, cal dir que ha perdut completament la solera de la primera baixa —només resten les bigues de fusta de les jàsseres— i la major part de la solera de la coberta. De l'escala només es conserven, molt deteriorats, els dos o tres primers graons. En canvi, es conserva en bon estat la porta de fusta, suposadament original, de la primera planta. A l'interior de la torre, l'arrebossat dels murs, allí on preval, es presenta ple de grafits. Només en una zona del parament de façana s'ha produït un despeniment, just davall de l'accés original, el qual ha afectat una espitllera.

La torre del Puig ha perdut les tres soleres, així com part del mur de tancament, principalment en la part de davall de l'antiga porta d'accés. El costat nord del parament de façana és ple de grafits contemporanis.

CONSIDERACIONS CONCEPTUALS DE LA REHABILITACIÓ

Pel que toca a la futura conservació de les torres fuselleres del Vendrell, en principi tots estariem d'acord que s'ha d'intervenir, que cal fer alguna cosa perquè no esdevinguin una ruïna totalment irrecuperable.

Hem de tenir en compte que les torres formen part del llegat històric i patrimonial de la població, i com a tals han d'estar subjectes a protecció legal. La vila del Vendrell té un patrimoni que ha de conservar i salvarguardar en bé de les futures generacions. És evident que les torres fuselleres tenen el seu lloc, més quan formen part del paisatge de la població i els seus encontorns.

Ara bé, la conservació de les torres no s'ha de veure únicament com la rehabilitació d'aquestes i potser una mica els seus voltants. Hem de tenir en compte que arranjar les torres únicament pot ser una tasca

meritòria, però no deixa de ser un fet puntual. Rehabilitar qualsevol edifici antic sense donar-li una utilitat pública i un mínim de difusió és, segons com, un pedaç al seu procés lògic de degradació.

Cal tenir present que el ciutadà, la societat civil, essent els propietaris del Patrimoni, són els qui realment han de gaudir-lo, conèixer-lo i estimar-lo, per així poder-lo salvaguardar pels qui han de venir. Cal, doncs, una tasca de conscienciació del perquè i com restaurar, i cal conèixer el context històric, la importància del monument, i també es fa necessari que el ciutadà s'identifiqui amb el seu patrimoni local i comarcal.

En aquest marc ens hem de plantejar el perquè recuperar les torres fuselleres. En primer lloc cal pensar que les construccions s'emmarquen dins un moment històric important per a la vila del Vendrell, les carlinades. Tenim, doncs, el marc històric de les construccions.

D'altra banda, en base a aquest argument històric i la necessitat de rehabilitar uns edificis abandonats, s'hauria de pensar a donar-los una utilitat. Aquesta pot ser diversa, des de l'obertura d'un petit museu monogràfic sobre les carlinades, una zona lúdica o qualsevol altre tipus d'equipament cultural, poden donar utilitat a la rehabilitació.

En base a aquestes idees, podem establir els següents paràmetres a considerar:

1. Hem de veure les torres fuselleres del Vendrell com a elements molt importants per a la comprensió i estudi de la història de la població; són fruit d'un moment i una situació molt determinades. S'han d'entendre com un element essencial en l'estètica del paisatge del Vendrell, com element definidor de la seva *skyline*.

2. La seva gestió s'ha d'abordar des de diferents punts, tots ells diferents, tots ells necessaris i imbricats: històric, divulgatiu, de conservació i manteniment, turístic, urbanístic etc.

3. Les actuacions a realitzar sobre les torres hauran de ponderar-se a partir d'aquestes perspectives en el context de la recuperació del casc històric del Vendrell, i també caldrà fer-les pensant en el caràcter turístic de la zona, més quan s'està iniciant, en termes generals, una política d'oferta turística de tipus cultural i de cap de setmana, especialment fora de la temporada d'estiu.

Cal, doncs, una proposta de gestió-rehabilitació de les torres en base a un seguit de directrius, actuacions i programes a desenvolupar amb unes finalitats ben clares:

- estudi històric,
- elaboració d'un projecte de restauració integral,
- elaboració d'un projecte de dinamització
- articulació de les actuacions en el marc de la política urbanística actual.
- establir una protecció legal.

L'estudi històric ha de tenir com a objectiu el coneixement exhaustiu de les torres, des d'un nivell documental, evolutiu, estructural, artístic i arqueològic. Cal aprofundir en la recerca de fonts escrites, editades i arxivístiques, gràfiques, fotogràfiques i orals, així com en l'estudi arquitectònic i arqueològic de les torres, el seu context i entorn.

El projecte de restauració integral ha de comptar, d'acord amb les característiques de les torres, amb la col·laboració d'especialistes en arquitectura, restauració i història-arqueologia a fi i efecte de crear un equip multidisciplinar. A més, cal un projecte de dinamització i difusió de les torres, que tindrà com a objectiu posar-ne a l'abast del coneixement públic la caracterització, història i evolució. Al mateix temps, intentarà que les torres fuselleres siguin un element ben familiar entre els vendrellencs a fi i efecte que la prenguin com quelcom propi que cal preservar. D'altra banda, en el marc de potenciar el turisme cultural i de cap de setmana caldrà emmarcar el marketing de les torres en un programa de difusió del Vendrell com a vila que ofereix un ampli ventall d'ofertes culturals.

Quant a la relació amb la política urbanística local, caldrà considerar les torres i els seus entorns com àrees protegides en els possibles plans futurs.

Quant a la protecció legal de les torres fuselleres, hem de tenir en compte, en primer lloc, que es troben catalogades en el seu moment per l'Arxiu Històric d'Urbanisme i Arquitectura i Disseny del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya en el seu Inventari de Protecció del Patrimoni Cultural Europeu, així com en l'Inventari de patrimonio Arquitectónico de Interés Histórico Artístico, del Ministerio de Cultura (1979), de manera que, després dels traspassos a la Generalitat, es troben en l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura. També cal tenir present l'art. 1 de la Llei de Patrimoni Cultural Català (9/1993 de 30 de

setembre) i la necessitat de declarar les torres fuselleres béns culturals d'interès local, d'acord amb l'article 17 d'aquesta llei.

A partir d'aquests pressupòsits, podríem plantejar-nos com restaurar aquestes torres. El problema, com sempre es planteja en el camp de la conservació-restauració de béns culturals, és establir el criteri d'actuació més adequat.

En el cas concret que ens ocupa, només hi veiem dues possibles opcions. La primera, més propera als plantejaments de Ruskin, consisteix a portar a terme puntuals operacions de consolidació dels murs per evitar futurs desprendiments i enderrocaments. No cal dir que prèviament seria necessari efectuar la neteja de l'interior de les torres i recuperar el nivell de paviment primitiu.

La segona opció consisteix a reconstruir les torres, a partir de les restes conservades, per tal de retornar-les, integralment, al seu estat original.

Aquesta segona opció, molt més compromesa que la primera, permetria, a més, la recuperació d'antigues tècniques pre-industrials o «tradicionals» relacionades amb el món de la construcció.

Així, proposem que l'esmentada reconstrucció es porti a terme amb els materials i les tècniques constructives pròpies del moment del bastiment de les torres: fàbrica de mamposteria, morters a base de calç, bigues de fusta, soleres de rajola, etc. les quals han demostrat a bastament la seva bondat i validesa.

Aquesta opció permet la recuperació de l'esperit o essència de les torres, sense distorsionar o modificar en excés la concepció original d'aquestes construccions.

L'èxit de qualsevol intervenció de restauració ha de passar pel total i absolut respecte d'aquesta concepció i de les restes materials que han arribat fins als nostres dies.

A més de tot l'exposat fins ara, cal dir que davant d'aquesta elecció seria prou interessant la creació d'una Escola Taller,⁽²¹⁾ com ja ha sol·licitat l'Ajuntament del Vendrell a l'Institut Nacional de Empleo, amb un mòdul d'alumnes paletes-restauradors als quals es pot ensenyar les susdites tècniques, imprescindibles —per altra part— en el camp de la

rehabilitació d'edificis i monuments, i tant estretament lligades a l'ofici manual o artesanal.

Així mateix, a més de la intervenció a les torres, és necessari actuar en el seu entorn, adequant els accessos, per tal de convertir-los en espais lúdics per als habitants del Vendrell.

Pel que fa a aquest darrer punt, nosaltres som partidaris de respectar al màxim l'aspecte actual dels voltants de les torres. Creiem que aquests no s'han d'alterar de forma traumàtica, emplaçant grans infraestructures que desvirtuin el context paisatgístic de la zona.

AGRAÏMENTS

La nostra gratitud a Salvador Arroyo, Anna Sabanés, Montserrat Costa i Josep Ma. Gual per les seves indicacions i disposició.

NOTES

- (1) Inglès considera també d'aquest moment la torre que anomenarem de l'Hort d'en Milà (o segons altres, la torre d'en Serra), situada en el terme de Santa Oliva, al darrera de l'Antic Hospital, encara que nosaltres som de l'opinió que aquesta és d'una època bastant anterior. De fet, les característiques tipològiques són força diferents a les del Puig i del Botafoc; només tenen en comú la forma circular de la seva planta. Vid. INGLÉS RAFFECAS, Josep Ma: *L'Escut Heraldic de la Vila del Vendrell, vindicat*. El Vendrell, 1976, pàg. 24.
- (2) AIXALÀ CASELLAS, Josep: «La Font de la Menya». El Vendrell, 1930, pàg. 3-16 [publicació en lliurances in *El Baix Penedès* (sic)].
- (3) Un factor que corrobora aquesta hipòtesi és el fet de no aparèixer la localització d'aquestes torres en el plànol del Vendrell publicat al setmanari *El Baix Penedès* núm. 937 de l'1 de març de 1924, en el qual es situen les torres de defensa que havia el 4 de març de 1874. Sens dubte, si les torres que ens ocupen haguessin existit en l'esmentada data, estarien indicades en el plànol.
- (4) Els fets relacionats amb l'assalt del Vendrell pels carlins s'exposen prou clarament en el treball: BOFARULL TERRADES, Manuel: «1874: Entrada dels carlins al Vendrell». *Miscel·lània Penedesenca*, 1984. IEP, 1985, pàg. 51-73.
- (5) A l'Arxiu Municipal es conserven diversos estats de comptes de l'any 1873 relacionats amb les obres de construcció i reparació d'aquesta fortificació. És interessant remarcar

que en cap document d'aquest any apareix el nom de les torres en estudi. Aquesta dada també ens ajuda a pensar que aquestes són posteriors a aquest moment.

- (6) DD.AA.: *Guerrilles al Baix Llobregat. Els «Carrasclets» del segle XVIII, i els carlins i els republicans del segle XIX*. Barcelona, Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat- Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986.
- (7) MARCÉ I SANABRA, Francesc: «Notes de la primera Carlinada a l'Hospitalet», *op. cit.* pàg. 571-594.
- (8) BERGADÀ I MÚRIA, Eloi: «La fortificació i la defensa de Molins de Rei (1874-1875)», *op. cit.* pàg. 771-810.
- (9) AIXALÀ CASELLAS, Josep: *Op. cit.* pàg. 8.
- (10) Algunes de les persones a les que hem preguntat, recordaven que aquesta torre, situada prop de l'anomenat «Corralot d'en Virgili», era de planta circular i tenia espitlleres i la porta estava, com en el cas del Puig i del Botafoc, a la primera planta. Hom ens ha dit que potser la planta seria quelcom més petita en relació a les anteriors.
- (11) Aquesta citació i les que segueixen: AIXALÀ CASELLAS, Josep: *Op. cit.* pàg. 15.
- (12) Sobre castells medievals catalans existeix una àmplia bibliografia, que els estudia des de diferents vessants. Vid.: *Els castells catalans*. Barcelona, Rafel Dalmau Editors (quatre volums); *Catalunya Romànica*, Barcelona, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana (vint-i-quatre volums en curs d'edició), i el volum miscel·lani dirigit pel Dr. Manuel Riu *Fortaleses, torres i guaites de la Catalunya Medieval*. «Acta / Mediaevalia» annex 3, Barcelona 1986.
- (13) CATALÀ ROCA, Pere: *De cara a la mediterrània. Les torres del litoral català*. Barcelona, Rafel Dalmau Editor, 1987.
- (14) CAMPO, Ferran del; LÓPEZ, Sílvia: «Contribució al coneixement dels sistemes defensius principalment contra la pirateria i la seva incidència en el repoblament de la costa de l'Alt maresme (antigament de Cabrera dins del comtat de Girona)», *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Actes*, Barcelona 1984, vol. 2, pàg. 25-39.
- (15) MASSÓ, M. Jaume; RAMON I SARIÑENA, Esther: «Un patrimoni arquitectònic malmès: les torres de defensa del Baix Camp». *Jornades d'estudi sobre les àrees rurals, Cultura i Societat, Tortosa 1986*. Barcelona 1989, pàg. 161-164.
- (16) El nucli urbà del Vendrell, al segle XIX, no era cenyit per una muralla pròpiament dita. Pensem que es tractaria, més aviat, de tancaments posteriors de habitatges o bé d'hortes que, d'alguna manera, feien aquesta funció.
- (17) La importantíssima obra *Els castells Catalans*, dirigida per Pere Català, no tracta precisament d'aquestes construccions, si bé en fa esment. En el cas del Vendrell fa esment de la torre del Cintoi, medieval, i les del Puig i Botafoc (sic), de la qual mostra una fotografia amb un peu de pàgina prou explicatiu: «cronològicament massa acostat perquè pugui interessar de ple el tema casteller» (vol III, pàg. 860 i 862).
- (18) VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert: «La torre del Petrol». *Sis Focs. Publicació trimestral* [La Massó]. Estiu 1992, núm. 42, pàgs. 8-14. Per aquest autor és una torre de telègraf òptic feta bastir el 1874, potser, si seguim a Cortiella, damunt d'una torre medieval (cfr. CORTIELLA I ODENA, Francesc: «Assaig sobre la història medieval de La Riba (segles XII-XV)». *Miscel·lània Ribetana*. La Riba, 1985, pàgs 29-60).

- (19) *Els castells catalans*. Barcelona, Rafel Dalmau Ed. vol III, 1971, pàg. 767.
- (20) Per a més informació sobre les fortificacions de Sant Sadurni, veure el treball de Montserrat Costa publicat en aquesta mateixa miscel·lània.
- (21) L'Ordre Ministerial de 29 de març de 1988 proporciona el marc adequat, punt de partida i instrumentació legal pel desenvolupament del «Programa de Escuelas Taller y Casas de Oficios para la rehabilitación del patrimonio histórico-artístico y natural» a l'Estat espanyol. De fet, una Escola Taller és el resultat d'un programa públic d'ocupació-formació l'objectiu del qual és qualificar joves aturats en oficis directament relacionats amb la recuperació del patrimoni històric-artístic o natural. Actuen com a entitats promotores d'aquests centres les Comunitats Autònomes, Diputacions, Ajuntaments, etc.

BIBLIOGRAFIA

- AIXALÀ CASELLAS, Josep: «La Font de la Menya». El Vendrell, 1930, pàgs. 3-16 [publicació en lliurances in *El Baix Penedès* (sic)].
- BERCADA I MÚRIA, Eloi: «La fortificació i la defensa de Molins de Rei (1874-1875)», in DD.AA. *op. cit.* pàgs. 771-810.
- BOFARULL TERRADES, Manuel: «1874: Entrada dels carlins al Vendrell». *Miscel·lània Penedesenca*, 1984. IEP, 1985, pàgs. 51-73.
- CAMPO, Ferran del; LÓPEZ, Silvia: «Contribució al coneixement dels sistemes defensius principalment contra la pirateria i la seva incidència en el repoblament de la costa de l'Alt maresme (antigament de Cabrera dins del comtat de Girona)». *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Actes*, Barcelona 1984, vol. 2, pàg. 25-39.
- CATALÀ ROCA, Pere: *De cara a la mediterrània. les torres del litoral català*. Barcelona, Rafel Dalmau Editor, 1987.
- Catalunya Romànica*, Barcelona, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana (vint-i-quatre volums en curs d'edició).
- Coneguem la comarca: El Baix Penedès*. Vol II. El Vendrell, 1991.
- CORTIELLA I ÒDENA, Francesc: «Assaig sobre la història medieval de La Riba (segles XII-XV)». *Miscel·lània Ribetana*. La Riba, El Brugent 1985, pàgs. 29-60.
- DD.AA.: *Guerrilles al Baix Llobregat. Els «Carrasclets» del segle XVIII, i els carlins i els republicans del segle XIX*. Barcelona, Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat- Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986.
- Els castells catalans*. Barcelona, Rafel Dalmau Ed. vol III, 1971, pàg. 767.
- Fortaleses, torres i guaites de la Catalunya Medieval*. «Acta /Mediævalia» annex 3, Barcelona 1986.

INGLÉS RAFCAS, Josep Ma.: *L'Escut Heràldic de la Vila del Vendrell, vindicat*, El Vendrell, 1976.

Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. El Baix Penedès. El Garraf. Barcelona, 1991.

MARCÉ I SANABRA, FRANCESC: «Notes de la primera Carlinada a l'Hospitalet», in DD.AA. *op. cit.* pàgs. 571-594.

MASSÓ, M. JAUME; RAMON I SARIÑENA, Esther: «Un patrimoni arquitectònic malmès: les torres de defensa del Baix Camp». *Jornades d'estudi sobre les àrees rurals, Cultura i Societat, Tortosa 1986.* Barcelona 1989, pàg. 161-164.

VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert: «La torre del Petroi». *Sis Focs. Publicació trimestral* [La Massó]. Estiu 1992, núm. 42, pàgs. 8-14.

FONTS CARTOGRÀFIQUES

- *Plànol de la vila on hi son senyalades les torres i fortificacions que hi havia el 4 de Març de 1874.* «El Baix Penedès», núm. 937, any XIX, El Vendrell, 1 de març de 1924.
- QUESADA, Ferran: [Plànol del] *Terme del Vendrell, El Vendrell*, IEP i Generalitat de Catalunya, Dep. de Cultura i Mitjans de Comunicació, 1982.

FONTS ARXIVÍSTIQUES

Arxiu Municipal del Vendrell:

- Llibre d'Actes de 1871 a 1876
- Llibre d'Actes de 1884 a 1888
- Diversos lligalls relacionats amb els pressupostos municipals del moment i en seguretat pública.